

indicate that in the modern world the leading function of the festival is integration and differentiation.

It is justified that in order to initiate systematic festival practices in territorial communities, it is necessary to realize: the significance of the cultural potential of the festival; the ability of cultural practices to influence the economic situation of the settlement; the impossibility of realizing the festival potential without the support of the government and understanding by its representatives of the significance of culture as social capital; consistency between the cultural and artistic environment and the local community of common interests, the presence of a common understanding of social and cultural problems and ways to solve them. It is proved that the festival, forming an open symbolic and cultural space for dialogue, acts as a «cultural mediator» between different social groups of society. Achieving this goal is ensured by the implementation of communicative, educational, entertainment functions and the function of a direct participation. In modern society, the festival is not only a powerful factor in strengthening social capital as such, which stimulates the economic, cultural, and educational development of the local community; the festival represents and, at the same time, produces patterns of cultural development for the near future. It creates its own cultural product, actualizing modern culture, as it combines different cultural practices in a single project.

Keywords: *holiday, festive culture, culture, festival, cultural practice, festivation, social capital.*

УДК 343.337.4

ORCID ID: ORG/0000-0003-2605-5934

О.О. Демідко

ЗЛОЧИНИ РОСІЙСЬКИХ ОКУПАНТІВ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ МАРИУПОЛЯ

У статті окреслено злочини російських окупантів проти культурної спадщини Маріуполя. Проаналізовано норми міжнародного гуманітарного права, які захищають культурні цінності під час ведення воєнних дій. Виявлено, що сторони конфлікту зобов'язані поважати та захищати їх, забороняти, попереджати та припиняти будь-які акти крадіжки, грабежу або незаконного присвоєння культурних цінностей в будь-якій формі, а також будь-які акти вандалізму. Надано характеристику найбільш постраждалим чи повністю знищеним архітектурним пам'яткам Маріуполя. Наголошено, що в місті вдалося зберегти лише одну культурну установу. Це знаменита Маріупольська камерна філармонія, яка стала прихистком для маріупольців завдяки самовідданості та повсякденній праці її директора, заслуженого діяча мистецтв України, головного диригента Маріупольського муніципального камерного оркестру «РЕНЕССАНС» Василя Крячка.

Встановлено, що до основних засобів компенсації шкоди, заподіяної культурній спадщині та культурним цінностям внаслідок порушення міжнародних норм у період збройного конфлікту є реституції. Завданням реституції є не просто повернути окремі культурні цінності та компенсувати заподіяну шкоду, але й відновити спадщину як цілісне культурне надбання нації та держави.

Підкреслено, що відновлення культурної спадщини та повернення культурних цінностей стане важливим завданням держави і суспільства після перемоги України.

Ключові слова: культурна спадщина України, архітектурні пам'ятки, культурні цінності, Маріуполь, воєнні злочини, російські окупанти.

DOI 10.34079/2226-2849-2022-12-23-36-45

Постановка проблеми. За декілька місяців від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну місто Маріуполь перетворилося на суцільні руїни. Російські «визволителі» не тільки знищили найбільше приморське місто Донеччини, але й вбили близько 25 тисяч його жителів. «Місто Марії» сьогодні стало символом стійкості українського народу. Завдяки незламним захисникам полку «Азов» місто Маріуполь стало одним із синонімів мужності, а його мешканці на собі відчули всю силу кремлівської жорстокості. Наразі про Маріуполь знає весь світ, адже гурт Kalush Orchestra після виступу на Євробаченні закликав врятувати зруйноване російською армією місто Маріуполь і «Азовсталь». Після цієї події в багатьох європейських містах пройшли мітинги і культурні заходи із закликом врятувати Маріуполь та українських захисників в «Азовсталі». Ще більше про місто заговорили, після того, як документальний фільм «Маріуполіс 2», що коштував життя його режисеру Мантасу Кведаравічюсу, отримав спеціальний приз журі Каннського кінофестивалю «Золоте око». Завдяки самовідданості військових та стійкості мирних жителів Маріуполь отримав статус міста-героя. Однак архітектурний та культурний фонди Маріуполя майже повністю знищені. Загалом у місті пошкоджено 90% будівель. Більша частина пам'яток архітектури не підлягають реконструкції, але всі воєнні злочини росії, спрямовані проти культурної спадщини України мають бути зафіксовані і ретельно досліджені.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі охорони культурної спадщини за різних часів приділяли увагу у своїх дослідженнях українські та зарубіжні вчені. Варто відзначити, що вперше лише у 2002 році українськими науковцями, було зібрано, систематизовано й проведено архітектурознавчий аналіз матеріалів щодо визначних архітектурних об'єктів, які з різних причин не дійшли до нашого часу (Вечерський, 2002). Історико-правові основи пам'яткоохоронної роботи і практичне застосування відповідних законодавчих актів державними установами та громадськими організаціями в Україні всебічно висвітлюються у дослідженнях цілої плеяди дослідників саме в цій галузі. Вагомий внесок в справі вивчення, популяризації, аналізу проблем і перспектив пам'яткоохоронної справи України склали публікації наукових досліджень Центру пам'яткознавства НАН України та Українського товариства охорони пам'яток історії і культури. В «Працях Центру пам'яткознавства» та альманасі «Відлуння віків» публікується широка низка теоретичних та прикладних матеріалів фахівців із пам'яткознавства, музеєзнавства, історії. Проблеми знищення української культурної спадщини російськими окупантами присвячено розвідки істориків та культурологів (О. Демідко), юристів (Т. Короткий, Я. Савченко) та журналістів (К. Білаш, М. Гема, Н. Попович, А. Стець, О. Черкасець).

Мета статті – проаналізувати воєнні злочини російських окупантів, спрямовані проти культурної спадщини Маріуполя.

Виклад основного матеріалу. Напередодні повномасштабного вторгнення як українські, так і європейські туристи відкривали для себе індустріальний, прифронтовий Маріуполь – з нового, несподіваного ракурсу, адже місто у 2021 році отримало статус Великої культурної столиці: вітрини відродженого українського Донбасу. Завдяки великій кількості унікальних фестивалів та міжнародних резиденцій Маріуполь зміг розкрити свій культурний потенціал і стати візитівкою країни.

Театральні, музичні, гастрономічні фестивалі, мистецькі резиденції, художні виставки та перформанси, що відбувалися протягом 2021 року розповідали про місто Марії всій Україні. Зокрема, завдяки Марафону міжнародних резиденцій 2021 до міста приїжджали запрошені режисери з Європи і спільно з місцевими акторами створювали театральні проекти. Цей Марафон мав на меті завдяки сучасній театральній лабораторії мистецького діалогу відкрити новий культурний Маріуполь для України та всього світу. У серпні 2021 року у Маріуполі проходив фестиваль класичної музики «Mariupol Classic», який об'єднав музикантів і виконавців зі світовим ім'ям. Водночас у місті відбулися такі масштабні культурно-мистецькі, розважальні події, як: «Ніч музеїв», «Дорога додому», MRPL City Fest, POST-міст, iStage, Mariupol Open Book, Goby Fest, Generation House та скульптурний проект «Простір мрій». Влітку вже традиційно на містян та гостей міста чекали три яскраві дні фестивалю, три сцени та 50 артистів, серед яких такі зірки, як Jerry Neil, Макс Барських, Артем Пивоваров, Alyona Alyona, CREAM CODA, Ляпіс, Мумій Троль, MONATIK, Maruv, NILETTO, Noize MC, Ivan Dorn та інші. 2021 року фестиваль зібрав рекордні 45 тисяч відвідувачів, більш як половина з яких – гості з усіх куточків України: Києва, Харкова, Дніпра, Запоріжжя, Львова, приїжджали на захід навіть іноземні туристи (Прокопенко, 2021).

Вже втретє у 2021 році в Маріуполі був проведений фестиваль сучасного мистецтва ГогольFest, що включив понад 70 музичних, освітніх, театральних подій та зібрав близько 5 тисяч гостей з усієї країни. Яскравою та незабутньою подією стало грецьке свято Мега Йорти, яке проходить у Приазов'ї раз на два роки. На заході, присвяченому історії, культурі та традиціям греків Приазов'я, були організовані тематичні майстер-класи, театралізовані вистави, виконувались пісні урумською та румейською мовами, гості могли скуштувати традиційні грецькі страви: шмуш, чебуреки та хурубі. Такого потужного розвитку місто ще ніколи не знало.

Однак за місяці облоги культурну та історичну спадщину Маріуполя невпинно знищували, що за нормами міжнародного гуманітарного права є воєнним злочином з боку російських окупантів. Під час війни, тобто міжнародного збройного конфлікту, між воюючими сторонами діє міжнародне гуманітарне право, норми якого обмежують сторони конфлікту у засобах та методах ведення війни. На жаль, ми бачимо жахливі приклади порушення цих норм російськими військовослужбовцями, військовим та політичним керівництвом. Це – серйозні порушення Женевських конвенцій про захист жертв війни, які є воєнними злочинами. Але важливо, що крім людей (поранені та хворі комбатанти, військовополонені, цивільне населення), міжнародне гуманітарне право захищає також культурні цінності. Будь-яке захоплення, знищення чи навмисне пошкодження релігійних, благодійних, освітніх, мистецьких і наукових установ, історичних пам'яток, творів мистецтва та науки забороняється та повинно підлягати судовому переслідуванню. Про це говорить стаття 56 Положення про закони і звичаї війни на суходолі, яке є додатком до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року. Зазначена конвенція є досі чинною та обов'язковою для України та РФ (Савченко та Короткий, 2022). Обов'язковими для сторін також є спеціальна Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту з Протоколом 1954 року (існує ще протокол 1999 року, до якого приєдналася Україна, але не росія). Більш загальними, але дуже важливими є окремі положення Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 року. Це договори, які стосуються захисту культурних цінностей в період збройного конфлікту, перш за все міжнародного. Окрім них, існують звичаєві норми міжнародного гуманітарного права, які також забезпечують захист культурних цінностей у період збройного конфлікту. Загалом за

нормами міжнародного гуманітарного права культурна спадщина та культурні цінності у період збройного конфлікту мають підвищений рівень захисту серед цивільних об'єктів. Сторони конфлікту зобов'язані поважати та захищати їх, забороняти, попереджати та припиняти будь-які акти крадіжки, грабежу або незаконного присвоєння культурних цінностей в будь-якій формі, а також будь-які акти вандалізму.

У ході військових операцій сторони повинні вживати особливих заходів обережності, щоб уникнути заподіяння шкоди культурній спадщині та культурним цінностям, за винятком випадків, коли вони перетворені на військові об'єкти. Знищення культурної спадщини та культурних цінностей, яке відбувається навмисно, кваліфікується міжнародним правом як воєнний злочин. У Маріуполі постраждали 53 пам'ятки архітектури та культури. Деякі з них повністю зруйновані. Наслідки обстрілів та бомбардувань, завданих російськими окупантами, можна побачити у всіх районах Маріуполя. Зокрема, зазнала руйнації найвідоміша церква міста – Собор Архістратига Божого Михаїла, що розташована на вулиці Воїнів-Визволителів у Лівобережному районі міста, повністю знищений пам'ятник митрополиту Ігнатію, що був розміщений біля собору. Зруйновано і палаци культури міста – ПК «Український дім» та ПК «Іскра» у Кальміуському районі. Потрапила під обстріл і Маріупольська мечеть в честь султана Сулеймана Чудового і Роксолани в Приморському районі (Білаш, 2022).

Також сильно постраждали найстаріші вулиці міста, які ведуть свою історію від дня заснування міста. Зокрема, на центральній вулиці міста – проспекті Миру – зруйновано архітектурне серце міста – будівлю Донецького академічного обласного драматичного театру (м. Маріуполь). Історія будівництва непроста, адже приміщення театру за радянських часів зводили лише в обласних центрах. Втім маріупольці щодня надсилали клопотання на область, підкреслюючи, що вони не уявляють свого подальшого культурного життя без театру. І місту пішли на зустріч. Проект будівлі був розроблений архітекторами Київського ДІПромісту О. Малишенком та О. Криловою на зразок Полтавського обласного театру. Будівництво театру розпочалось навесні 1956 року. 2 листопада 1960 року відбулося урочисте відкриття театру. Гарне, добре обладнане приміщення для театру в стилі радянського монументального класицизму з великою кількістю ліпних декоративних елементів було прикрасою міста. Об'єм будівлі – 37 тис. м³. Центральна фасадна частина будівлі з портиком коринфського ордера на квадратних колонах і віконними прорізами з напіварочним завершенням злітає вгору кілеподібним фронтоном на консолях із гармонійною скульптурною композицією, де чільне місце відводиться металургам і хліборобам як основним працівникам Приазов'я, хвалебну оду яким виконували покровительки мистецтва (Демідко, 2017, с.76). Глядацька зала розрахована на 800 місць. Освітлення сцени забезпечували 5 софітових ферм, якими можна зарядити одночасно 42 декорації, тобто резерву вистачало на дві вистави. Саме біля театру відбувалися найважливіші та яскраві культурні події у житті міста. На початку березня, коли Маріуполь перебував під постійним артилерійським обстрілом, окупанти методично знищували домівки містян. Унаслідок цього десятки й сотні маріупольців залишились без даху над головою і потребували прихистку. Ним і став Донецький академічний обласний драматичний театр (м. Маріуполь). Під його дахом зібралось більше 1000 людей, які не мали більше дому і змушені були шукати інше безпечне місце. Вони спали на сцені, в гримерках, фойє, а гардероб перетворився на їдальню, а актори, які раніше розважали глядачів, стали волонтерами та допомагали всім вижити. Комендантом театру у воєнний час стала художниця з освітлення Євгенія Забогонська. Найбільше допомагав її чоловік, артист Сергій Забогонський. Їм вдалося сформувати команду, яка згуртовано діяла до 16 березня. Саме вони вирішили перед театром зробити напис «ДІТИ». На

четвертому поверсі театру, під самим дахом, був цех художників. Вахтери відкрили приміщення, там знайшли банки з білою фарбою та валик. Втім окупанти завдали удару по драмтеатру, попри те, що поряд був цей велетенський напис. Загибло близько 300 осіб. Євгенія до останнього не вірила, що до театру може прилетіти снаряд. Діти навіть жартували: «От закінчиться війна, а гуртожиток під назвою «Театр» продовжуватиме свою роботу, поки ми відновлюватимемо місто» (Курцановська, 2022). Важливо відзначити, що приміщення драматичного театру було єдиним у Маріуполі, що отримало статус пам'ятки архітектури державного значення і одним з 6 пам'яток архітектури місцевого значення. Маріупольський театр став символом гуманітарної катастрофи, заподіяної росією. Відновити будівлю після закінчення війни пообіцяв уряд Італії (Білаш, 2022).

Ще однією з цінних пам'яток архітектури в Маріуполі, яка була повністю зруйнована російськими окупантами, є будівля Центру сучасного мистецтва «Готель Континенталь» (Палац культури «Молодіжний»), розташована на найстарішій вулиці міста – Харлампіївській. Спочатку будівля, яка по праву вважалася архітектурною окрасою міста, була збудована як готель «Континенталь». Будівництво завершили 1897 р., на жаль, автор проєкту невідомий, документи втрачені. У першокласному готелі «Континенталь» проводили свій вільний час маріупольське купецтво та місцеве міщанство. Господарем особняка був В. Томазо. На першому поверсі розташовувалися елітні магазини та модні салони, зала купецьких зборів. Важливо, що, як і приміщенні драмтеатру, в Центрі сучасного мистецтва «Готель Континенталь», в якому до війни працювали театральні та танцювальні колективи, не було військових, це були місця для мирних жителів Маріуполя. Маріупольці спали у старих підвалах, гримерках, танцювальних залах та холах. Їжу готували на підвір'ї. А окупанти незважаючи на написи «Діти», і розуміння, що в будівлях перебувають сотні мирних мешканців, бомбили ці цінні архітектурні будівлі.

І все ж у місті вдалося зберегти лише одну культурну установу. Це знаменита Маріупольська камерна філармонія, яка стала прихистком для маріупольців завдяки самовідданості та повсякденній праці її директора, заслуженого діяча мистецтв України, головного диригента Маріупольського муніципального камерного оркестру «РЕНЕСАНС» Василя Михайловича Крячка.

За словами керівниці вокального колективу ДК «Український дім» Анастасії Шведової-Ширінової, завдяки Василю Михайловичу не лише вціліла Маріупольська камерна філармонія, а й вижило близько 800 людей, серед яких багато дітей, зокрема і новонароджених, а також різні тварини. Для кожного, у той жахливий час, директор установи зробив усе для захисту, і навіть для комфорту. Ніхто не спав на голому бетоні (враховуючи, що за вікном – 10), не було крадіжки, пияцтва (Демідко, 2022).

«Він зробив усе можливе, щоб запобігти антисанітарії. Директор філармонії (спочатку мотивував інших чоловіків, він це вмів і дуже голосно), а потім сам допомагав будувати туалети на вулиці, під обстрілами та вибухами!» – розповіла Анастасія. Василь Крячок не допускав вандалізму: двері у філармонії були акуратно демонтовані. Завдяки своїм керівницьким здібностям він змушував кожного бути корисним.

«Ми завжди хвилювалися, а потім раділи, коли вранці він з'являвся, наш «талісман», і тоді була якась така надія... надія на те, що ми залишимося живі! І, до речі, як грамотно, Василь Михайлович побудував там ієрархію. Було дуже нелегко, але насправді нам вдалося потрапити до найкращого прихистку Маріуполя», – додала Анастасія. Наразі директор філармонії перебуває у Німеччині, його вивезла донька 20 квітня. Василь Михайлович розповів, що напередодні виїзду до нього приходили

представники «ДНР» та вмовляли його співпрацювати. Вони приносили фотографії для впізнання, на яких були представники міської влади Маріуполя. Василь Михайлович не називав жодних імен. Також він навідріз відмовився грати «гімн днр»: «Я не знаю таких держав та таких гімнів!».

Він щодня ходив під обстрілами у філармонію і не боявся нічого. Знав, що там чекають люди, яким потрібна допомога. Будь-яку гуманітарку від окупантів Василь Михайлович відмовлявся отримувати. Директор філармонії бачив, наскільки зруйноване місто, його намагалися підштовхнути до співпраці, але він не зрадив своїх цінностей і є справжнім прикладом відваги, мужності та любові до своєї Батьківщини – України (Демідко, 2022).

На вулиці Земській – одній з найстаріших вулиць Маріуполя – отримав значні пошкодження єдиний неоготичний замок Маріуполя – будинок Гампера (Гема, 2022). Невеликий будинок у стилі неоготики, побудований у 1907 році із червоної цегли, розташований в районі Слобідки. Відмінні риси архітектури: стрілчасті вікна, цегляні візерунки та прибудова у вигляді вежі середньовічного замку. На рубежі XIX – XX ст. тут жив і працював відомий маріупольський лікар Сергій Федорович Гампер, який мав велику популярність і серед жителів міста. Будівля схожа на замок, чим привертає увагу до себе. За своє відносно коротке життя Сергій Гампер дуже багато зробив для Маріуполя як високоосвічений лікар, і як громадський діяч.

Було зруйновано і Маріупольський краєзнавчий музей, заснований 6 лютого 1920 року і розташований на вулиці Георгіївській. У фондах музею зберігалось понад 53 000 музейних предметів, зокрема речові, образотворчі, письмові (рукописні та друковані), нумізматичні, археологічні, фотодокументальні, природні та інші (Стець, 2022).

На жаль, було зруйновано і будівлю Художнього музею імені Архипа Куїнджі. Цей старовинний особняк 1902 року, виконаний у стилі північний модерн був весільним подарунком голови Маріупольської земської управи Газадінова з нагоди одруження його дочки Валентини з Гіацинтовым Василем Івановичем, засновником Маріупольського реального училища. Колекція Художнього музею ім. Куїнджі налічувала близько 2 тисяч творів живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва та скульптури. Серед них – роботи Івана Айвазовського, Миколи Глуценка, Тетяни Яблонської, Михайла Дерегуса, Андрія Коцки, Миколи Бендрика, Леоніда Гаді.

Внаслідок масових обстрілів було зруйновано Музей історії та археології Маріупольського державного університету, який знаходився на другому поверсі ВНЗ. У ньому зберігалось близько 500 цінних артефактів. Наразі окупанти грабують архівний та культурний фонди Маріупольських музеїв. Вже відомо, що вони повністю вивезли всі цінні експонати з Маріупольського краєзнавчого музею та та Художнього музею ім. Куїнджі. В Маріуполі зберігалось сім оригінальних шедеврів, які, були передані росіянам директоркою Маріупольського краєзнавчого музею Наталею Капусниковою, яка знала точне місце таємного зберігання шедеврів та особисто все передала окупантам. Зокрема, вона віддала оригінали трьох картин Куїнджі «Червоний захід», «Осінь», «Ельбрус»; оригінал картини Айвазовського «Біля берегів Кавказу»; два оригінали картини Дубовського – «Море» і «Ніч на Балтійському морі»; оригінал Калмикова «А.І.Куїнджі». А також вона передала бюст Куїнджі роботи скульптора Беклемішева та три унікальні ікони – Ісус Христос Вседержитель, Богоматір з Немовлям; Іоан Хреститель (Попович, 2022). Водночас російські окупанти вивезли з Маріуполя до Донецька унікальну колекцію медальєрного мистецтва Юхима Харабета, чоловіка єдиної народної артистки України в Маріуполі Світлани Отченашенко-Харабет. Вона загинула у блокадному Маріуполі 7 квітня 2022 року (Черкасець, 2022).

Основним засобом компенсації шкоди, заподіяної культурній спадщині та культурним цінностям внаслідок порушення міжнародних норм у період збройного конфлікту, є реституція. Реституція – це, перш за все, повернення культурних цінностей або передача замість них аналогічних за вартістю та цінністю об'єктів. Зобов'язання щодо реституції – це не тільки відповідні норми мирних договорів. Це ще

й положення Конвенцій ЮНЕСКО, відтворені в резолюціях Генеральної асамблеї ООН, та звичаєва норма міжнародного права. Завданням реституції є не просто повернути окремі культурні цінності та компенсувати заподіяну шкоду, але й відновити спадщину як цілісне культурне надбання нації та держави. Найчастіше реституція відбувається саме у формі повернення вивезених у період окупації культурних цінностей, як це мало місце на основі мирних договорів після Першої та Другої світових воєн.

Друга форма реституції пов'язана із заміною культурних цінностей на аналогічні об'єкти, втрачені у результаті бойових дій. Так, 21 березня 2022 року прямим попаданням авіабомби російських окупантів було знищено будівлю Художнього музею імені Архипа Куїнджі у Маріуполі. Відповідальність за це несе держава-агресор. Саме тому РФ повинна передати Україні аналогічні втраченим шедеври зі своїх колекцій та відшкодувати вартість зруйнованого приміщення музею або побудувати нове (Савченко та Короткий, 2022).

Висновки та перспективи подальших досліджень. До 24 лютого 2022 року Маріуполь розкрив свій культурний потенціал і зміг стати візитівкою країни, оскільки у 2021 році отримав статус Великої культурної столиці. Однак протягом декількох місяців облоги в місті були знищені чи частково зруйновані найголовніші архітектурні пам'ятки, які до повномасштабного вторгнення росії вважалися туристичними магнітами Маріуполя. Серед них будівлі Донецького академічного обласного драматичного театру (м. Маріуполь), Художнього музею імені Архипа Куїнджі, Маріупольського краєзнавчого музею, будинок Гампера, приміщення ЦСМ «Готель Континенталь».

Знищення і вивіз цінних пам'яток культури та історії є злочином, скоєним російськими військовими, які спрямовані проти культурної спадщини Маріуполя і загалом України. Відновлення культурної спадщини та повернення культурних цінностей стане важливим завданням держави та суспільства після перемоги України. Українська культурна спадщина є частиною світової культурної спадщини, тому всі держави світу мають зобов'язання щодо її збереження та повернення.

Виявлені в результаті дослідження факти і закономірності можуть стати підґрунтям для подальшого вивчення воєнних злочинів армії РФ проти культурної спадщини України.

Бібліографічний список

- Білаш, К., 2022. Втрати історичної та культурної спадщини України під час війни. *Район. Історія*, [онлайн] 31 березня. Доступно: <<https://history.rayon.in.ua/news/501852-vtrati-istorichnoi-ta-kulturnoi-spadshchini-ukraini-pid-chas-viyuni>> [Дата звернення 17 травня 2022].
- Вечерський, В.В., 2002. *Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України*. Київ: НДІТІАМ.
- Гема, М., 2022. У Маріуполі окупанти зруйнували унікальну пам'ятку архітектури – будинок Гампера. *24tv*, [онлайн] 13 квітня. Доступно: <https://24tv.ua/mariupoli-okupanti-zruynuvali-unikalnu-pamyatku-arhitekturi-budinok_n1948818> [Дата звернення 21 травня 2022].

- Демідко, О.О., 2017. *Ілюстрована історія театральної культури Маріуполя*. Київ: КИТ.
- Демідко, О.О., 2022. Під обстрілами продовжував допомагати людям: героїчна історія директора Маріупольської камерної філармонії. *mrpl.city*, [онлайн] 28 квітня. Доступно: <<https://mrpl.city/news/view/pid-obstrilami-prodovzhuvav-dopomagati-lyudyam-geroichna-istoriya-direktora-mariupolskoi-kamernoj-filarmonii>> [Дата звернення 13 травня 2022].
- Курцановська, Г.Я., 2022. Я была комендантом убежища в драмтеатре Мариуполя. Это мы написали «ДЕТИ» краской перед входами. *svoi.city*, [онлайн] 20 травня. Доступно: <<https://svoi.city/articles/213201/komendant-ubezhischa-v-dramteatre-mariupolya>> [Дата звернення 25 липня 2022].
- Попович, Н., 2022. У Маріуполі директорка краєзнавчого музею передала окупантам картини Куїнджі та Айвазовського. *Yourart*, [онлайн] 27 квітня. Доступно: <<https://supportyourart.com/news/u-mariupoli-dyrektorka-krayeznavchogo-muzeyu-peredala-okupantam-kartyny-kuyindzhi-ta-ajvazovskogo/>> [Дата звернення 25 липня 2022].
- Прокопенко, Г., 2021. Маріуполь фестивальний. Як у місті привабливатимуть туристів з України і з-за кордону. *omore.city*, [онлайн] 3 червня. Доступно: <<https://omore.city/articles/147646/yaki-festivali-vidbudutsya-v-mariupoli-vlitku-2021>> [Дата звернення 16 липня 2022].
- Савченко, Я. та Короткий, Т., 2022. Злочини проти культури: що каже міжнародне право про відповідальність Росії за знищену спадщину? *lb.ua*, [онлайн] 29 липня. Доступно: <https://lb.ua/culture/2022/07/29/524561_zlochini_proti_kulturi_shcho_kazhe.html> [Дата звернення 30 липня 2022].
- Стець, А., 2022. Росіяни спалили краєзнавчий музей у Маріуполі. *zaxid.net*, [онлайн] 19 квітня. Доступно: <https://zaxid.net/rosiyani_spalili_krayeznavchiy_muzey_u_mariupoli_n1541271> [Дата звернення 12 травня 2022].
- Черкасець, О., 2022. Колекція Юхима Харабета викрадена та вивезена окупантами з музею. *Україна молода*, [онлайн] 21 квітня. Доступно: <<https://umoloda.kyiv.ua/number/0/164/165777>> [Дата звернення 10 травня 2022].

References

- Bilash, K., 2022. Vtraty istorychnoi ta kulturnoi spadshchyny Ukrainy pid chas viiny [Losses of the historical and cultural heritage of Ukraine during the war]. *History.rayon*, [online] 31 March. Available at: <<https://history.rayon.in.ua/news/501852-vtrati-istorichnoi-ta-kulturnoi-spadshchini-ukraini-pid-chas-viyni>> [Accessed 17 May 2022]. (in Ukrainian).
- Cherkasets, O., 2022. Kolektsiia Yukhyma Kharabeta vykradena ta vyvezena okupantamy z muzeiu [Yukhym Harabet's collection was stolen and taken out of the museum by the occupiers]. *Ukraina moloda*, [online] 21 April. Available at: <<https://umoloda.kyiv.ua/number/0/164/165777>> [Accessed: 10 May 2022]. (in Ukrainian).
- Demidko, O.O., 2017. *Iliustrovana istoriia teatralnoi kultury Mariupolia [Illustrated history of theater culture of Mariupol]*. Kyiv: KYT. (in Ukrainian).
- Demidko, O.O., 2022. Pid obstrilamy prodovzhuvav dopomahaty liudiam: heroichna istoriia dyrektora Mariupolskoi kamernoj filarmonii [He continued to help people under fire: the heroic story of the director of the Mariupol Chamber Philharmonic]. *mrpl.city*, [online] 28 April. Available at:

- <<https://mrpl.city/news/view/pid-obstrilami-prodovzhuvav-dopomagati-lyudyam-geroichna-istoriya-direktora-mariupolskoi-kamernoj-filarmonii>> [Accessed 13 May 2022]. (in Ukrainian).
- Ghema, M., 2022. U Mariupoli okupanty zruinuvaly unikalnu pamiatku arkhitektury – budynok Hampera [In Mariupol, the occupiers destroyed a unique architectural monument – Gamper's house]. *24 tv*. [online] 13 April. Available at: <https://24tv.ua/mariupoli-okupanti-zruynuvali-unikalnu-pamyatku-arhitekturibudinok_n1948818> [Accessed 21 May 2022]. (in Ukrainian).
- Kurtsanovska, G.Ya., 2022. Ya byla komendantom ubezhisha v dramteatre Mariupolya. Eto my napisali «DETI» kraskoj pered vhodami [I was the commandant of the shelter in the drama theater of Mariupol. We wrote «CHILDREN» with paint in front of the entrances]. *svoi.city*, [online] 20 May. Available at: <<https://svoi.city/articles/213201/komendant-ubezhischa-v-dramteatre-mariupolya>> [Accessed 25 July 2022]. (in Russian).
- Popovych, N., 2022. U Mariupoli dyrektorka kraieznavchoho muzeiu peredala okupantam kartyny Kuindzhi ta Aivazovskoho [In Mariupol, the director of the local history museum handed over paintings by Kuindzhi and Aivazovsky to the occupiers]. *Yourart*, [online] 27 April. Available at: <<https://supportyourart.com/news/u-mariupoli-dyrektorka-kraieznavchogo-muzeyu-peredala-okupantam-kartyny-kuyindzhi-ta-ajvazovskogo/>> [Accessed 25 July 2022]. (in Ukrainian).
- Prokopenko, G., 2021. Mariupol festyvalnyi. Yak u misti pryvabliuvatymut turystiv z Ukrainy i z-za kordonu [Festival Mariupol. How the city will attract tourists from Ukraine and abroad]. *omore.city*, [online] 3 June. Available at: <<https://omore.city/articles/147646/yaki-festivali-vidbudutsya-v-mariupoli-vlitku-2021>> [Accessed 16 July 2022]. (in Ukrainian).
- Savchenko, Ya. and Korotky, T., 2022. Zlochyny proty kultury: shcho kazhe mizhnarodne pravo pro vidpovidalnist Rosii za znyshchenu spadshchynu? [Crimes against culture: what does international law say about Russia's responsibility for destroyed heritage?]. *lb.ua*, [online] 29 July. Available at: <https://lb.ua/culture/2022/07/29/524561_zlochyni_proti_kulturi_shcho_kazhe.html> [Accessed 30 July 2022]. (in Ukrainian).
- Stets, A., 2022. Rosiiany spalyly kraieznavchyi muzei u Mariupoli [Russians burned down the local history museum in Mariupol]. *zaxid.net*, [online] 19 April. Available at: <https://zaxid.net/rosiyani_spalili_kraieznavchiy_muzei_u_mariupoli_n1541271> [Accessed 12 May 2022]. (in Ukrainian).
- Vecherskyi, V. V., 2002. Vtracheni obiekty arkhitekturnoi spadshchyny Ukrainy [The lost objects of the architectural heritage in Ukraine]. Kyiv: NDITIAM. 592 p. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 01.04.2022.

O. Demidko

CRIMES OF THE RUSSIAN OCCUPIERS AGAINST THE CULTURAL HERITAGE OF MARIUPOL

The article outlines the crimes of the Russian occupiers against the cultural heritage of Mariupol. The norms of international humanitarian law, which protect cultural values during military operations, are analyzed. The autor explains that the parties to the conflict are obliged to respect and protect them, prohibit, warn and stop any acts of theft, robbery or misappropriation of cultural values in any form, as well as any acts of vandalism.

The characteristics of the most damaged or completely destroyed architectural monuments of Mariupol are given. The paper emphasizes that the only cultural institution preserved in the city is the famous Mariupol Chamber Philharmonic, which has become a refuge for Mariupol residents thanks to the dedication and daily work of its director, Honored Artist of Ukraine, chief conductor of the Mariupol Municipal Chamber Orchestra «RENASSIN» Vasyl Kryachko.

The autor indicates that restitution is the main means of compensation for damage caused to cultural heritage and cultural values as a result of violation of international norms during the armed conflict. The task of restitution is not just to return individual cultural values and compensate for the damage, but also restore the cultural objects as an integral cultural heritage of the nation and the state. The second form of restitution is related to the replacement of cultural values with similar objects lost as a result of hostilities. Thus, on March 21, 2022, the building of the Arkhip Kuindzhi Art Museum in Mariupol was destroyed by a direct hit from an air bomb of the Russian occupiers. The aggressor state is responsible for this. That is why the Russian Federation should hand over masterpieces similar to the lost ones from its collections to Ukraine and reimburse the cost of the destroyed museum premises or build a new one.

The study makes it possible to conclude that restoration of cultural heritage and return of cultural values will become an important task of the state and society after the victory of Ukraine. Ukrainian cultural heritage is part of the world cultural heritage, therefore, all the states of the world have an obligation to preserve and return it.

The facts and patterns revealed as a result of the research can become the basis for further study of the war crimes of the Russian army against the cultural heritage of Ukraine.

Key words: *cultural heritage of Ukraine, architectural monuments, cultural values, Mariupol, war crimes, Russian occupiers.*

УДК 7.091.4: 394.23

ORCID ID; 0000-0003-3470-3153

Жаворонков М. М.

КОНФІГУРАЦІЯ ФЕСТИВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ МИСТЕЦТВА ІЛЮЗІОНІЗМУ В ДІАЛОГАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті проаналізовано специфіку фестивального руху ілюзійного мистецтва, вплив даного феномену на поле міжкультурної взаємодії. Наголошено на трансформаційних процесах зазначеного явища, шляхом порівняння визначена проблематика виділеного соціокультурного процесу. Метою дослідження є розкриття чіткого механізму в послідовності функціонування фестивалів ілюзійного мистецтва для відтворення самостійної динаміки в середині країни, що надає безсумнівні перспективи соціокультурного, економічного характеру. Обґрунтована значущість даного процесу, який вбирає в себе основні сучасні спрямування арт-ринку, об'єднавшись в загальну систему як вербальної так і не вербальної комунікації всього світу. Методологічними засадами дослідження є історичний, герменевтичний та структурно-функціональний. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в проблемному полі культурології, проаналізовано фестивалі мистецтва ілюзійного мистецтва. Методами дослідження є: компаративний, який дав змогу шляхом порівняння встановити відмінність історичних явищ в фестивальному процесі ілюзійного мистецтва; аналітичний сприяв